

T.C.
SOFYA BÜYÜKELÇİLİĞİ
TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ

BULGARİSTAN
SAĞLIK
SEKTÖRÜ

ARALIK 2019

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
ÜLKENİN DEMOGRAFİK YAPISI HAKKINDA BİLGİLER.....	4
ÜLKEDE EN ÇOK GÖRÜLEN HASTALIKLAR VE TEDAVİLERİNDE ERİŞİMİN ORTALAMA SÜRESİ.....	4
BULGARİSTAN SAĞLIK SİSTEMİNİN ORGANİZASYONU VE YÖNETİMİ	5
SAĞLIK HARCAMALARININ FİNANSMAN DAĞILIMI	7
SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ	7
ZORUNLU SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ.....	7
ÖZEL/ GÖNÜLLÜ SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ	8
ÜLKE DIŞINA ÇIKAN HASTALARIN YURT DIŞINDA TEDAVİ GÖRMEK İÇİN BAŞLICA SEBEPLERİ VE TEDAVİLERİNDE BULGARİSTAN'IN SAĞLADIĞI FİNANSMAN	9
SAĞLIK SİSTEMİNDE BEŞERİ VE FİZİKSEL KAYNAKLAR.....	9
ÜLKEDEKİ SAĞLIK ÇALIŞANLARI.....	9
ÜLKEDE DEVLETE AİT VE ÖZEL SERMAYELİ HASTANELER.....	10
ÜLKEDEKİ GÖRÜNTÜLEME MERKEZİ VE TEŞHİS LABORATUVARLARI.....	11
SAĞLIK HİZMET SUNUMUNDA KULLANILAN EKİPMAN VE DONANIMIN TEMİNİ.....	12
BULGARİSTAN'DA SAĞLIK/ TIP EĞİTİMİ.....	16
SOFYA TIP ÜNİVERSİTESİ.....	16
VARNA TIP ÜNİVERSİTESİ.....	16
FİLİBE (PLOVDIV) TIP ÜNİVERSİTESİ.....	16
PLEVNE (PLEVEN) TIP ÜNİVERSİTESİ	16
ESKİ ZAĞRA (STARA ZAGORA) TRAKYA ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ.....	16
BULGARİSTAN'DA TÜRK SAĞLIK YATIRIMLARI	17
BULGARİSTAN İLAÇ SEKTÖRÜ.....	18
İLAÇ REJİMİNE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER.....	18
İLAÇ PİYASASI	19
İLAÇ ÜRETİCİLERİ	19
TEDAVİLERDE TEMİN EDİLMEKTE ZORLUK YAŞANAN İLAÇLAR.....	20
İLAÇ SEKTÖRÜNDE POLİTİKALAR.....	20
TÜRKİYE İLE SAĞLIK İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI, PROTOKOL VEYA MUTABAKAT ZAPTI	21
SEKTÖREL KURUM VE KURULUŞLAR	21
KAYNAKÇA:	22

TABLolar

Tablo 1	2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 Hastane	11
Tablo 2	2016 Yılında Bulgaristan ve Türkiye'nin Sağlık Teknolojileri	12
Tablo 3	Tıbbi ve Dişçilik İle İlgili Araç ve Gereçlerin İmalatı.....	12
Tablo 4	Işınlama, Elektro Medikal ve Elektro Terapi İle İlgili Cihazların İmalatı	12
Tablo 5	2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 Medikal Cihaz Üreticisi	13
Tablo 6	AB Dışından Ekipman ve Donanım İthalatı.....	14
Tablo 7	AB'den Ekipman ve Donanım İthalatı.....	15
Tablo 8	2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 İlaç Üreticisi	19

ŞEKİLLER

Şekil 1	31 Aralık 2018 İtibariyle Bulgaristan Nüfusunun Yaş Piramidi	4
Şekil 2	Bulgaristan'da Sağlık Sistemi	6

GİRİŞ

Bu rapor, T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği'nce Bulgaristan, Türkiye ve uluslararası kaynaklı verilere dayanılarak hazırlanmıştır. Rapor, Bulgaristan sağlık sektörünü incelemektedir. İçerdiği bilgiler, Türk işadamlarının Bulgaristan pazarına girmeye yönelik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla derlenmiştir.

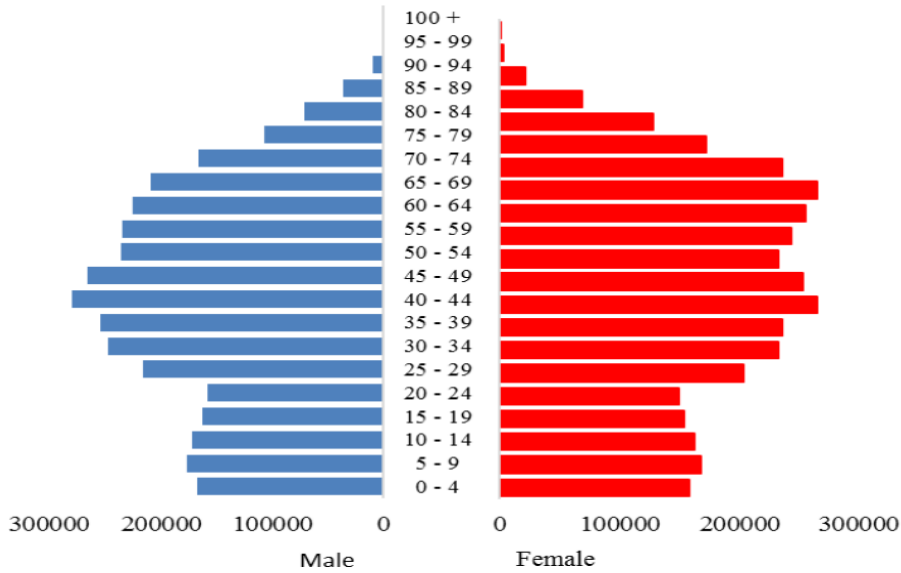

ÜLKENİN DEMOGRAFİK YAPISI HAKKINDA BİLGİLER

Son 30 yılda Bulgaristan'daki demografik gelişmeler nüfus azalması, düşük doğum oranı, yüksek ölüm oranı ve yaşlanan nüfus ile karakterize edilmektedir. 1990 yılında ülkenin nüfusu 8 669 269 iken 2018 yılı sonu itibariyle Bulgaristan'ın nüfusu 3 395 701'i (% 48,5) erkek ve 3 604 338'i (% 51,5) kadın olmak üzere toplam 7 000 039 kişidir. 2018'in sonunda +65 yaş grubu nüfusun % 21,3'ünü, 0-15 yaş grubu % 14,4'ünü teşkil etmiştir. 2018 sonu itibariyle nüfusun ortalama yaşı 43,8 olarak gerçekleşmiştir. 2016-2018 döneminde ortalama yaşam süresi 74,8 olmuştur. 2018 yılında 62 197'si sağ doğmuş bebek olmak üzere toplam 62 576 doğum gerçekleşmiştir. 2018'de doğum oranı ‰ 8,9 olarak meydana gelmiştir. 2018 yılında 108 526 kişi ölmüş, ölüm oranı ‰ 15,4 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 1

31 Aralık 2018 İtibariyle Bulgaristan Nüfusunun Yaş Piramidi

Kaynak: Ulusal İstatistik Enstitüsü

Bu olumsuz demografik tablonun arkasında duran sebeplerden biri Bulgaristan'ın özellikle Batı ülkelerine verdiği yoğun göç ile birlikte, ölüm ve hastalık oranlarının yüksek olmasıdır. Hatta CIA'nin The World Factbook sitesinde yayınladığı 2018 verilerine göre ülke, ölüm oranı göstergesinde dünyada 226 ülke arasında Güney Sudan, Lesotho ve Litvanya'dan sonra dördüncü sıradadır.

ÜLKEDE EN ÇOK GÖRÜLEN HASTALIKLAR VE TEDAVİLERİNDE ERİŞİMİN ORTALAMA SÜRESİ

Avrupa Komisyonu'nun "2017 Bulgaristan Sağlık Profili" çalışmasında kalp-damar hastalıklarının ölüm vakalarının % 62'sine, kanserin % 19'una, sindirim sistemi hastalıklarının % 5'ine, solunum yolları hastalıklarının % 4'üne sebep olduğu açıklanmaktadır. Hastalık bazında söz konusu oranlar şöyledir:

- Diğer kalp hastalıkları: % 23
- Beyin kanaması: % 21
- İskemik kalp hastalığı: % 12
- Akciğer kanseri: % 3
- Kalın bağırsak kanseri: % 2
- Diyabet: % 1
- Zatürre: % 1
- Göğüs kanseri: % 1
- Alt solunum yolları hastalıkları: % 1
- Mide kanseri: % 1

Bulgaristan'da uzman doktora erişim, zorunlu sigortası sahiplerinin seçmiş olduğu kişiye özel hekim (aile hekimi) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Söz konusu hekim, durumun özelliklerini dikkate alarak uzman muayenesi veya ortak tedavi için 30 gün geçerliliği olan sevk belgesi verebilmektedir. Aile hekimleri, zorunlu sağlık sigortası kapsamındaki kişilere tıbbi yardıma kesintisiz erişim sağlamalıdır. Bu çerçevede, söz konusu doktorlar,

1. Kesintisiz çalışan bir sağlık merkezi veya muayenehane ile sözleşme imzalayabilmekte veya
2. Bireysel olarak herkese 24 saat boyunca telefondan kendisine erişim imkanı sunabilmekte, muayenehanesine kabul edebilmekte veya hastanın evine gelebilmektedir.

Hastalığın türü fark etmeksizin, rahatsızlanan kişinin aile hekimine gitmesi gerekmekte olup, hastanın durumu ağır ise doğrudan acil yardım hizmeti (112) aranmalıdır. İlk durumda doktor, hastanede tedavinin gerekli olup olmadığına kanaat getirmektedir. Böyle bir tedavi gerekli ise hastanın hastaneye alınması için 30 gün geçerli sevk belgesi verilmekte ve gerekli tedaviyi sağlayabilecek hastanelere yönlendirme yapılmaktadır. Acil yardıma ihtiyaç olduğu durumda, acil yardım hastayı tedaviyi gerçekleştirebilecek en yakın hastaneye götürmektedir.

BULGARİSTAN SAĞLIK SİSTEMİNİN ORGANİZASYONU VE YÖNETİMİ

Vatandaşların sağlığının korunması ulusal öncelik olup, devlet tarafından garanti edilmektedir. Devlet sağlık politikası, Bakanlar Kurulu tarafından yürütülmektedir. Sağlık Bakanının önerisiyle Ulusal Sağlık Stratejisi Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmakta, Parlamento tarafından kabul edilmektedir. Bakanlar Kurulu, Sağlık Bakanının önerisiyle ulusal sağlık programları kabul etmektedir. Ulusal sağlık programlarının finansmanı Sağlık Bakanlığı bütçesinden gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda başka finansal kaynaklardan parasal destek de sağlanabilmektedir.

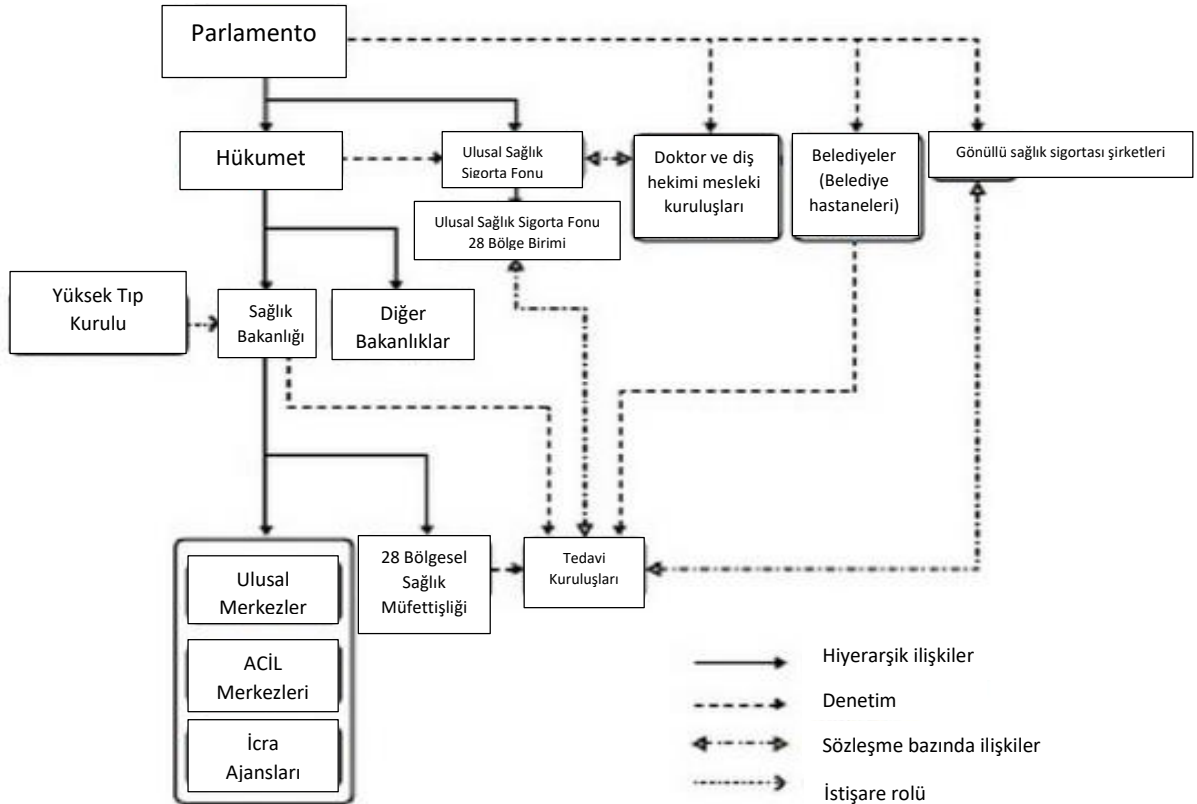
Bulgaristan Sağlık Bakanı, ulusal sağlık sisteminin idaresinden sorumludur. Bunun yanı sıra, vatandaşların sağlığının korunmasına ve devlet sağlık kontrolüne ilişkin faaliyetler başta olmak üzere sağlık faaliyetlerinin denetimini gerçekleştirmektedir. Sağlık Bakanı, kanunların veya Bakanlar Kurulu kararlarının gerektirdiği diğer yetkileri icra etmekle de yükümlüdür.

Sağlık Bakanına bağlı olarak Yüksek Tıp Kurulu kurulmaktadır. Söz konusu Kurul bir istişare merciidir. Sağlık Bakanının belirlediği beş kişi, Bulgaristan Hekimler Birliği'nin beş temsilcisi, Bulgaristan Dış Hekimleri Birliği'nin üç temsilcisi, Bulgaristan İlaç Birliği'nin üç temsilcisi, Ulusal Sağlık Sigorta Fonu'nun üç temsilcisi ve Bulgaristan Sağlık Hizmet Profesyoneleleri Derneği'nden, Bulgaristan Dış Teknisyenleri Derneği'nden, Ulusal Belediyeler Birliği'nden, her tıp okulundan ve Bulgaristan Kızıl Haç'tan birer temsilci Yüksek Tıp Kurulu'nda yer almaktadır.

Ulusal sağlık sistemi, Tedavi Kuruluşları Kanunu uyarınca faaliyette bulunan tedavi kuruluşlarını, Sağlık Kuruluşları Kanunu ile Tıpta İlaç Ürünleri Kanunu uyarınca faaliyette bulunan sağlık kuruluşlarını, sağlığın korunması ve güçlendirilmesine ilişkin faaliyetlerin organize edilmesi, yönetimi ve kontrolünü gerçekleştiren devlete/belediyelere ait kurumları ve diğer kamusal organları kapsamaktadır. Bulgaristan'da sağlık sistemi, finansman sağlayanların ve sağlık hizmet sunucularının devlete ait/özel, merkezi/dağılmış olma özellikleri bakımından büyük çeşitlilik arz etmektedir. Devlet finansmanının merkezinde Ulusal Sağlık Sigorta Fonu bulunmaktadır. Bu Fonun amacı bütün vatandaşları kapsam dahiline almak olup devlet kaynaklarının büyük bir kısmı (yaklaşık % 70'i) söz konusu Fon aracılığıyla sağlık sistemine aktarılmaktadır. Sağlık hizmeti, hem kamuya ait hem de özel hizmet sağlayıcıları ağı ile sunulmaktadır. Hastane dışı hizmet, şahsi veya grup uygulamaları olarak sağlanabileceği gibi çoğu özel medikal, tanı ve ağız sağlığı merkezlerinde de sağlanmaktadır. Hastaneler, şirket olarak çalışmaktadır. Devlete ait olanlar genellikle merkezi veya yerel yönetimlerin mülkiyetindedir. Yaklaşık üçte biri ise özeldir. Uygulamada bütün hizmet sunucularının Ulusal Sağlık Sigorta Fonu ile sözleşmeleri bulunmaktadır. Pratisyen doktorlara, onlarda kayıtlı her vatandaş için ödeme yapılmaktadır. Diğer hastane dışı hizmetlerde ise ücret bazında ödeme söz konusudur. Hastanelere "klinik yollar" olarak tarif edilen hizmetler için ödeme yapılmaktadır. Bu ödemeler ayrı vakalara yapılan ödemelerdir. Hastaların sağlık hizmeti alabilmeleri için ceplerinden yaptıkları ödemeler toplam sağlık harcamaların % 45-50'sine tekabül etmektedir.

Şekil 2

Bulgaristan'da Sağlık Sistemi

Devletin sağlık sisteminin işleyişindeki rolü sağlık mevzuatında (Sağlık Kanunu, Tedavi Kuruluşları Kanunu, Sağlık Sigorta Kanunu, Tıpta İlaç Ürünleri Kanunu başta olmak üzere) ayrıntılı olarak

düzenlenmiştir. Sağlık hizmetlerinin finansmanı sağlık sigortası prensibi bazında gerçekleşmektedir. Finansman konusu da sağlık mevzuatında ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır.

SAĞLIK HARCAMALARININ FİNANSMAN DAĞILIMI

Bulgaristan'da zorunlu sağlık sigortası Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenmekte, gönüllü sağlık sigortası ise isteğe bağlı olarak sigorta şirketleri ile imzalanan bireysel sağlık sigorta sözleşmeleri ile icra edilmektedir.

Bulgaristan sağlık sistemine katkı sağlayan bütün finansman kaynakları dikkate alındığı takdirde sağlık harcamalarının 7,5-8,5 milyar leva olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarının oranı % 50 ile % 55 arasında, özel harcamaların payı ise % 45 ile % 50 arasında değişmektedir.

SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ

Bulgaristan'da zorunlu sağlık sigortası Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenmekte, gönüllü sağlık sigortası ise isteğe bağlı olarak sigorta şirketleri ile imzalanan bireysel sağlık sigorta sözleşmeleri ile icra edilmektedir.

ZORUNLU SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ

Bulgaristan'da Ulusal Sağlık Sigorta Fonu, Sağlık Sigorta Kanunu gereklerine göre zorunlu sağlık sigortası primlerinden toplanan kaynakların yönetimini ve harcamasını gerçekleştiren kurumdur.

Nitekim, bütçesi devlet bütçesinden ayrı olup, zorunlu sigorta primlerinin toplanması ve harcanmasına ilişkin temel bir finansal plandır. Sağlık sigorta primi çalışanların gelirleri üzerinden alınmaktadır ve brüt ücretin % 8'i kadardır. Söz konusu oran % 4,8 ve % 3,2 olmak üzere işveren ve çalışan arasında paylaşılmaktadır. Özel sektörden yapılan sağlık sigorta prim ödemeleri Fon bütçesinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Bütçenin geri kalanı, kamu çalışanlarının, emekli olanların, çocukların ve işsizlerin sağlık sigortaları için devlet bütçesinden yapılan transferlerdir.

Sağlık Sigorta Fonu, merkez yönetim, bölgesel birimler ve bölgesel birimlerin alt birimlerinden oluşmaktadır. Denetim kurulu ve yönetici, kurumun yönetim organlarıdır.

Sağlık Sigorta Fonu'nun gönüllü sigorta işlemleri yapması yasaktır. Zorunlu sağlık sigortası, sigortalılara belirli bir sağlık hizmeti paketine serbest erişimi garanti etmektedir. Fon ile Bulgaristan Hekimler Birliği tarafından her yıl kabul edilen Ulusal Çerçeve Sözleşme ile bahse konu sağlık hizmetlerinin türü, kapsamı ve hacmi belirlenmektedir. Söz konusu paket dahilinde vatandaşlara temel bazı hizmetler sunulmaktadır. Sağlık Sigorta Fonu'nun sözleşme imzaladığı herhangi bir yüklenici (hastane, klinik, sağlık merkezi vs.) sigortalılara zorunlu sağlık sigortası kapsamında hizmet sunabilmektedir.

Zorunlu sağlık sigortası çifte vatandaş olmayan bütün Bulgar vatandaşlarını, Bulgar vatandaşlığı ile birlikte başka ülkenin vatandaşı olup sürekli Bulgaristan'da ikamet edenleri, uzun vadeli veya süresiz ikamet izni olan yabancı veya vatansızları (Bulgaristan'ın taraf olduğu bir antlaşma başka bir düzenleme getirmiyorsa), resmen mülteci kabul edilenleri, kanunda belirlenmiş özel durumlarda ülkedeki üniversitelerde eğitim gören bazı yabancıları ve bunların haricinde, sosyal sigorta sistemlerinin koordinasyonuna ilişkin kurallara göre Bulgaristan mevzuatı uygulanan kişileri kapsamaktadır.

ÖZEL/ GÖNÜLLÜ SAĞLIK SİGORTASI SİSTEMİ

Bulgaristan’da özel sağlık sigortacılık sistemi mevcuttur, fakat zorunlu olan ulusal sağlık sigortacılık sistemine sadece ek olarak uygulanabilmektedir. Gönüllü sağlık sigortası olarak da adlandırılan özel sağlık sigortası değişik tıbbi yardım paketleri içermektedir. Bunların bazıları yurtdışında tedaviyi de kapsamaktadır. Bu paketler sigorta şirketleri tarafından rekabet koşulları içerisinde sunulmaktadır. Dolayısıyla paket türü, kapsamı, kalitesi ve fiyatı değişmektedir. Bulgaristan’daki özel sağlık sigortaları (yerel olanlar) sadece devletin ödemediği hasta paylarının ödenmesini kapsayan sigortalardır. Bu itibarla, tamamlayıcı sigorta sistemi olarak çalışmaktadır. Yerel sigorta şirketleri, sadece acil durumlarda yurtdışındaki harcamaları kapsamaktadır. Rutin tedaviler ise ülke dışında gerçekleştiğinde sigorta şirketi tarafından karşılanmamaktadır. Diğer taraftan, uluslararası geçerliliği olan sigorta şirketleri ise bu kapsam dışında olup (worldwide, global benefits, axa gibi) bu sigortalar tüm dünyadaki harcamaları kapsamaktadır.

Özel sağlık sigorta sisteminde verilen sağlık ve idari hizmetlerin, ulusal sağlık sistemine göre daha iyi ve hızlı olduğu öne sürülmektedir. Bu durum, ulusal sağlık sistemine yapılması gereken ödemelerin zorunluluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

Eurostat verilerine göre Bulgaristan’da yapılan sağlık ile ilgili harcamalarının % 1’e varan bir kısmı özel sağlık sigortası kapsamındadır (Türkiye ortalamasının çok çok altında). Mevcut kısıtlamalara rağmen bu piyasanın gelecek yıllarda büyümesi beklenmektedir, zira sektör büyük yatırım ilgisi çekmektedir. Aynı zamanda, devlet sağlık sigorta sisteminin teoride sunduğu tüm tedavileri pratikte sağlayamayacağı da göz önünde bulundurulursa, müşterilerin/hastaların daha kaliteli hizmet arayışı ile birlikte bu sektörde kolaylaştırmalara gidileceği beklentisi yaratılmaktadır.

Ancak, 2012 yılında Bulgaristan Finansal Denetim Komisyonu, bu sektörde çalışmak isteyen firmalar için sermaye yeterlilik oranlarını yükseltmiştir ve bu şirketlere sigortacılık lisansı sahibi olmaları zorunluluğunu getirmiştir.

Başlıca Özel Sigorta Şirketleri:

- Fihealth (<http://www.fihealth.bg/>)
- Bulstrad Zdrave (<http://www.bulstradlife.bg/>)
- Bulgaria Zdrave AD (<http://zadbg.bg/>)
- Weiss Medica (<http://weissmedica.bg/>)
- Vseotdainost AD
- Zdrave AD
- Zdravnoosiguritelen İnstitut AD (<http://www.zoibg.com/>)
- DZİ AD (<https://www.dzi.bg/>)
- Generali Zakrila AD (<http://www.generalibg/zakrila/>)
- Doverie AD (<http://www.doverie.bg/bg/home.php>)
- Mediko – 21 AD (<http://www.medico-21.net/bg/>)
- Bilgarski Zdravnoosiguritelen Fond EAD
- Nadejda AD (<http://zknadejda.bg/bg/>)
- Planeta AD (<http://www.zod-planeta.com/>)
- Euroins EAD (<https://www.euroins-zo.bg/>)
- Uniqa AD (<https://www.uniqa.bg/>)
- Tokuda EAD (<http://www.thi.bg/>)
- CKB Zdrave EAD
- Prime Health AD

- DallBogg EAD (<https://dallbogg.com/bg/>)
- Zdravnoosiguritelen Fond Evropa AD
- Obshtinska Zdravnoosiguritelna Kasa AD (<http://ozok.bg/>)

ÜLKE DIŞINA ÇIKAN HASTALARIN YURT DIŞINDA TEDAVI GÖRMEK İÇİN BAŐLİCA SEBEPLERİ VE TEDAVİLERİNDE BULGARİSTAN'IN SAĞLADIĞI FINANSMAN

Ülkenin AB üyesi olmasından dolayı tüm Bulgar vatandaşları istedikleri diğer AB ülkelerinde, rutin ve acil sağlık hizmetlerini, o ülkenin koşulları doğrultusunda alma hakkına sahiptir. Ancak daha üst bazı hizmetlerde (organ nakli, kök hücre tedavisi vb.) hastalar Bulgaristan Sağlık Bakanlığı tarafından anlaşmalı olunan diğer ülkelere gönderilmekte ve bu sağlık hizmetinin ücreti Bulgar makamlarınca karşılanmaktadır.

Onkoloji, tüp bebek, beyin ve sinir cerrahisi gibi hastalıklar, Bulgarların tedavi amacıyla yurtdışına çıkmalarının başlıca sebepleridir. Bulgar hastalar tedavi için genel olarak Almanya, Fransa, İsrail ve Türkiye'yi tercih etmektedir.

Eğer bir kişinin hastalığını tedavide Bulgaristan'da yeterli araç, ekipman, yöntem ve uzman bulunmuyorsa, Bulgaristan Sağlık Bakanlığı bu kişinin yurt dışında göreceği tedavi masraflarını karşılamaktadır. Bakanlığa bağlı olan Yurtdışında Tedavi Komisyonu'nun her ayrı vaka/kişi için değerlendirme yapıp, bu kişinin tedavisini yurt dışında görmesine ilişkin karar alması durumunda Sağlık Bakanlığı bu kişinin tedavi masraflarını ödemektedir. Bulgaristan Sağlık Kanunu gereğince 18 yaşından küçük olanların yurtdışında tedavisi için finansman tedariki Çocuk Tedavi Fonu Merkezi tarafından yürütölmektedir. 18 yaş üzerinde olanlar için ise finansman süreci Yurtdışında Tedavi Komisyonu tarafından yönetilmektedir. Finansman sadece Bulgaristan'da uygulanmayan tedaviler için sağlanmaktadır. Prosedür gereği, Bakanlık tarafından masrafları karşılanan yurtdışında tedavi için mutlaka önceden Komisyondan onay alınmalıdır.

Yurtdışında tedavi finansmanı için başvuru prosedürü gereğince Yurtdışında Tedavi Komisyonu Başkanına dilekçe eşliğinde tedavi görecek kişinin kimlik kartı fotokopisi (Aslı Gibidir şerhi ile), en fazla 6 ay önce doktor/tıp uzmanı tarafından verilmiş teşhis, tedavi, epikriz, görüş ve öneri evrakları, varsa yurtdışı hastanesinden tedavi teklifi vb. evraklar gönderilmektedir. Tüm gerekli evrakların listesi ve örnekleri Bulgaristan Sağlık Bakanlığının web-sitesinde yer almaktadır. Başvuruda sunulan tüm evraklar asıl veya fotokopi şeklinde (Aslı Gibidir şerhi ile) Bulgarca ibraz edilmelidir. Yabancı dildeki evraklar Bulgarcaya çevrilmeli ve evrakı veren ülkede bulunan Bulgar Büyökelçiliği veya Başkonsolosluğu veya Bulgaristan Dışışleri Bakanlığı veya Dışışleri Bakanlığı ile sözleşmesi olan yeminli tercüman tarafından onaylanması gerekmektedir.

SAĞLIK SİSTEMİNDE BEŞERİ VE FİZİKSEL KAYNAKLAR

ÜLKEDEKİ SAĞLIK ÇALIŞANLARI

2018 sonu itibariyle Bulgaristan'da sağlık kuruluşlarında 22.427 doktor, 7.240 diş hekim, 30.589 hemşire ve 3.155 doğum hemşiresi çalışmaktadır. 10 bin kişiye düşen doktor sayısı 42,4, diş hekim sayısı 10,3'tür.

Tıbbi uzmanların göçü ciddi bir sorun haline gelmiştir. Bulgaristan önümüzdeki dönemde sağlık sektöründe personel yetersizliği ile karşı karşıya kalması beklenmektedir. Zira doktor sayısının AB ortalaması üzerinde olmasına rağmen ortalama doktor yaşı 51'dir, ortalama hemşire yaşı ise 49'dur. Sağlık personelinin başlıca göç sebepleri diğer AB ülkelerinde verilen daha yüksek ücretler ve Bulgaristan'da kariyer imkanlarının nispeten kısıtlı olmasıdır. Diğer önemli sorunlardan birinin de sağlık sektöründeki kısıtlı/zayıf finansman olduğu değerlendirilmektedir. Bulgaristan Hekimler Birliği'nin verilerine göre Bulgaristan'ı terk eden doktorlar tıp bölümlerini bitiren öğrencilerin % 90'na tekabül etmektedir.

Bulgaristan Hekimler Birliği verilerine göre Bulgaristan'da 530'un üzerinde yabancı tıp doktoru çalışmaktadır. Milliyetlerine göre belli başlı gruplar şöyledir: Makedonyalı doktorlar 83, Hindistanlı doktorlar 60, Türk doktorlar 60, Rus doktorlar 59, Suriyeli doktorlar 35, Yunanistanlı doktorlar 34, Ukraynalı doktorlar 28 kişidir. Ülkede Bangladeş (3), Afganistan (6), Nijerya (12) gibi ülkelere de hekimler çalışmaktadır.

Bulgaristan'da hekimlerin mesleklerini icra edebilmeleri için Bulgaristan Sağlık Kanunu gereklerine uymaları ve Bulgaristan Hekimler Birliği'ne üye olmaları gerekmektedir. Yurtdışında eğitimlerini almış olanların mesleki hak kazanmaları Mesleki Yeterlilikleri Tanıma Kanunu şartlarına göre olmaktadır. Buna göre yabancı doktorların Bulgaristan'da mesleklerini icra edebilmeleri yurtdışında alınan diplomaların Bulgaristan Sağlık Bakanlığı onayından geçmesine ve dil sınavlarını başarıyla tamamlanmasına bağlıdır. Bu sistem, ülkede çalışan yabancı doktor sayısının bu denli düşük olmasını açıklamaktadır. AB üyesi olmayan ülke vatandaşları için bu Kanun çerçevesinde mesleklerini Bulgaristan'da icra etmelerine ilişkin daha katı kural ve prosedürler uygulanmaktadır.

ÜLKEDE DEVLETE AİT VE ÖZEL SERMAYELİ HASTANELER

Ulusal İstatistik Enstitüsü verilerine göre 2018 yılının sonunda Bulgaristan'da toplam 322 hastane mevcuttur. Bakanlar Kurulu'nun 2018 yılında hazırladığı vatandaşların sağlığına dair raporunda özel hastane sayısı 114 olarak belirtilmiştir.

2018 sonu itibarıyla 100 bin kişiye 760 yatak düşmekte olup toplam yatak sayısı 53.173'tür. Söz konusu yataklardan 50.927'si hastanelerdedir. Hastane yataklarının yaklaşık dörtte biri özel hastanelerdedir.

Ülke genelindeki hastaneler tarafından sağlanması gereken Sağlık Bakanlığı'nın bazı standartları bulunmaktadır ve bu standartlar yıllık olarak bakanlık yetkilileri tarafından kontrol edilmektedir. Bulgaristan'da ABD kökenli JCI akreditasyon sistemi geçerli olmaktadır. Ülkede yer alan ulusal bir akreditasyon sistemi bulunmamaktadır.

Tablo 1

2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 Hastane

Sıra No:	Hastane	Şehir	Web	Çalışan Sayısı	2017 Ciro
1	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT SAINT GEORGI	Plovdiv	http://www.unihosp.com	2696	63 811 341 €
2	MBAL SVETA MARINA	Varna	http://www.svetamarina.com	2007	50 468 016 €
3	ACIBADEM CITY CLINIC TOKUDA HOSPITAL	Sofya	http://www.tokudabolnica.bg	1420	46 805 213 €
4	ACIBADEM CITY CLINIC UNIVERSITY HOSPITAL	Sofya	http://www.cityclinic.bg/	583	34 309 433 €
5	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT AND EMERGENCY MEDICINE N.I. PIROGOV	Sofya	http://www.pirogov.bg	2190	33 362 147 €
6	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT DR. GEORGI STRANSKI	Pleven	http://www.umbalpleven.com/	1797	29 147 955 €
7	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT PULMED	Plovdiv	http://www.hospitalpulmed.bg/	668	26 022 731 €
8	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT ST. IVAN RILSKI	Sofya	http://www.rilski.com	670	25 890 766 €
9	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT SOFIAMED	Sofya	http://www.hospitalsofiamed.bg	770	25 768 519 €
10	UNIVERSITY MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT ALEXANDROVSKA	Sofya	http://www.alexandrovska.com	1475	25 665 708 €
11	MBAL SVETA ANNA SOFIA	Sofya	http://www.sveta-anna.eu/	1089	23 715 385 €
12	COMPLEX ONCOLOGICAL CENTER - PLOVDIV	Plovdiv	http://www.onkoplov.com	325	23 108 754 €
13	UNITEVERSTY MULIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT TSARITSA YOANNA-ISUL	Sofya	http://www.isul.eu	1000	20 190 685 €
14	MULTIPROFILE HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT SERDIKA	Sofya	http://www.mbalserdika.com	239	17 670 557 €
15	UMBAL SVETA EKATERINA	Sofya	http://www.uhsek.com	485	17 638 333 €
16	MHAT NATIONAL HEART HOSPITAL EAD	Sofya	http://www.hearthospital.bg	839	17 105 869 €
17	MBAL ZA ZHENSKO ZDRAVE - NADEZHDA	Sofya	http://nadezhda.bg	314	16 779 536 €
18	UNIVERSITY SPECIALIZED HOSPITAL FOR ACTIVE TREATMENT IN ONCOLOGY	Sofya	http://www.intra.sbaloncology.bg	460	16 493 100 €
19	SPECIALIZED HOSPITALS FOR REHABILITATION - NATIONAL COMPLEX	Sofya	http://www.rehabilitation.bg	1192	15 234 827 €
20	ONCOLOGY COMPLEX CENTER - BURGAS	Burgaz	http://www.onkobs.bg	261	14 609 270 €

Kaynak: ICAP**ÜLKEDEKİ GÖRÜNTÜLEME MERKEZİ VE TEŞHİS LABORATUVARLARI**

Bulgaristan'da teşhis ve diğer tıbbi laboratuvarların sayısı 2017 yılında 1110 olarak gösterilmektedir. Bahse konu sayı 2016 yılında 1115 olarak kayıtlara geçmiştir. Söz konusu laboratuvar sayısı yeterli olarak değerlendirilmektedir. Bulgaristan'a dair sağlık raporlarında yer alan bilgilere göre ülkede bulunan laboratuvarların belli bir kısmı donanım bakımından eski ve yetersizdir. Örneğin üniversitelerde bulunan laboratuvarlar modern ekipmanlara sahip olmadıklarından öğretim görevlileri araştırmadan ziyade daha fazla öğretime ağırlık vermektedir. Başka bir örneğe göre de sağlık sektöründe kalifiye kadro eksikliği, modern laboratuvar ekipmanları eksikliği ve yetersiz finansmandan dolayı Bulgaristan kendi ve Avrupa Birliği mevzuatı gereğince yerine getirmesi gereken yükümlülükleri yerine getirmekte zorlanmaktadır. Kapsam ve çalışılan test konusunda da eksiklikler bulunmaktadır. Ülkede özellikle genetik test konusunda eksiklik olup bu testler genellikle diğer Avrupa ülkelerindeki laboratuvarlar tarafından yapılmaktadır. Diğer yandan, Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan Ulusal Enfeksiyöz ve Paraziter Hastalıklar Merkezi'nin sahip olduğu laboratuvarların iç piyasa için aşı, anti-serum ve kan ürünleri üretebildiği ifade edilmektedir. Bulgaristan'daki teşhis laboratuvarları 2017 yılında 10 000 sigortalı kişiye ortalama 28 716 adet analiz yaptığı açıklanmaktadır. Bu rakam yıllık bazda % 3,78 oranında bir artış olduğunu göstermektedir.

Ülkede yer alan temel görüntüleme hizmetleri gerek kalite gerekse sayı anlamında yeterli durumdadır. Özellikle son yıllarda kanser alanında hizmet veren radyoterapi cihazlarına yatırım artmış durumdadır. Her 100 bin kişi için 1 MR, 1 tomografi cihazı normal orandır, Bulgaristan'da bu oran 120 bin civarındadır. Bulgaristan'daki görüntüleme merkezlerinin 2017 yılında 10.000 sigortalı kişiye ortalama 2 178 adet hizmet verdiği açıklanmaktadır. Bu rakam yıllık bazda % 4,67 oranında bir artış olduğunu göstermektedir.

Tablo 2

2016 Yılında Bulgaristan ve Türkiye'nin Sağlık Teknolojileri

Sağlık Teknolojisi	Bulgaristan	Türkiye
Computed Tomography Scanners	247	1 152
Magnetic Resonance Imaging Units	56	836
Gamma cameras	23	292
PET scanners	6	119
Radiation therapy equipment	63	215
Mammographs	217	931

Kaynak: Eurostat

SAĞLIK HİZMET SUNUMUNDA KULLANILAN EKİPMAN VE DONANIMIN TEMİNİ

Sağlık hizmeti sektöründe kullanılan ekipman ve donanım ağırlıklı olarak ithalat olmak üzere, yerli üretim ve ithalat ile temin edilmektedir. Medikal ekipmanlarla ilgili bazı dönemlerde hibe mekanizmasının işlediği anlaşılmakla birlikte herhangi bir veriye ulaşamamıştır.

Tablo 3

Tıbbi ve Dişçilik İle İlgili Araç ve Gereçlerin İmalatı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İşletme sayısı	532	620	613	598	602	619	638	622	645
Ciro (Milyon Euro)	34,2	33,5	28,3	31,7	:	:	:	50,3	48,5
İstihdam	2 469	2 497	2 273	2 213	2 188	2 225	2 280	2 640	2 386

Kaynak: Eurostat

Tablo 4

İşnlama, Elektro Medikal ve Elektro Terapi İle İlgili Cihazların İmalatı

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İşletme sayısı	23	12	6	5	8	8	10	12	8
Ciro (Milyon Euro)	18,3	:	:	:	40,5	46,7	50,1	49,9	56,4
İstihdam	251	103	125	:	249	287	323	337	397

Kaynak: Eurostat

Tablo 5

2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 Medikal Cihaz Üreticisi

Sıra No:	Hastane	Şehir	Web	Çalışan Sayısı	2017 Ciro
1	BTL INDUSTRIES	Plovdiv	http://www.btl.bg	260	51 361 084 €
2	SCHOELLY - OPTIX	Panagyurishte	http://www.schoelly-optix.com/	202	16 454 738 €
3	CENTILLION	Sofia	http://www.centillion.eu	193	7 628 410 €
4	ETROPAL	Etropole	http://www.etropal.eu/	174	3 736 458 €
5	COCOON MEDICAL INTERNATIONAL	Sofia	http://cocoonmedical.bg/	45	1 915 542 €
6	AMET	Sofia	http://www.amet-bg.com/	51	1 859 789 €
7	NIPI - M	Stara Zagora	http://www.nipim.org	40	1 556 474 €
8	DITOMED	Sofia	http://ditomed.bg/	9	1 470 543 €
9	VIP PLUS - MEDICO-TECHNICAL LABORATORY	Sofia	http://www.vipplus-mtl.com	29	1 466 963 €
10	MOMINA KREPOST	Veliko Tarnovo	http://www.mkrepost-bg.com	78	1 394 842 €
11	MEDTEX SWISS	Gabrovo	http://www.medtex-swiss.ch	78	1 253 670 €
12	ORTOMEDICS	Sofia		15	1 232 187 €
13	KWIAT	Sofia	http://kwiat-bg.com	20	918 642 €
14	ORTOTEH	Sofia	http://www.orthoteh-bg.com	43	861 866 €
15	KENTAMED	Plovdiv	www.kentamed.com	16	728 878 €
16	BG LIGHT	Plovdiv	http://bglight.com/bg/	19	684 378 €
17	SAMOSTOYATELNA MEDIKO-TEHNICHESKA LABORATORIA /SMTL/ APT DENTAL - BALGARIA	Ruse		20	638 344 €
18	OTTO BOCK BULGARIA	Sofia	http://www.ottobock.bg	8	594 355 €
19	DIO	Plovdiv		33	522 746 €
20	NATIONAL CENTRE FOR SOCIAL SERVICES - NCSU - GORNA BANYA	Sofia	http://www.protezi.bg	1	489 499 €

Kaynak: ICAP

Bulgaristan'ın 2018 yılında sağlık hizmeti sektöründe kullanılan ekipman ve donanımının ithalatının toplam değeri 229 296 557 euro olup, AB'den gerçekleşen ithalat 174 471 047 euro, AB dışından olan ithalat 54 825 510 eurodur. Ürün grubu bazında son altı yıllık ithalat verileri aşağıda verilmektedir.

Tablo 6

AB Dışından İthalat (Euro):

Ürün	GTIP	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Alçılar	252020	3 037 971	3 226 098	2 586 011	2 410 749	2 468 711	2 208 505
Yapışkan sargılar ve yapışkan tabakası olan diğer maddeler	300510	1 258 505	918 797	1 052 544	1 020 899	1 000 920	1 074 471
Tıpta, cerrahide, dişçilikte/veterinerlikte kullanılan diğer pamuk, sargılar vs.	300590	2 541 447	2 542 456	2 406 532	2 510 519	1 998 462	2 024 447
Steril katgütler, benzeri steril diğış malzemesi, hemostatlar	300610	538 504	592 418	510 891	619 493	762 565	814 276
Kan gruplarının/kan faktörlerinin tayinine mahsus reaktifler	300620	334 046	302 100	319 898	345 024	377 064	391 688
Radyografi muayeneleri için x ışınlarını geçirmeyen müstahzarlar	300630	31 429	784	301	1 306	:	43 674
Diğış çimentoları, diğış diğ dolgu maddeleri vs.	300640	739 547	654 728	570 075	656 910	582 915	537 942
İlk yardım çantaları ve kutuları	300650	72 425	96 240	83 788	123 176	341 854	342 512
Tıp/veterinerlikte bedeninin bölümünü yağlayıcı/tıbbi aletleri bileştirmede kullanılanlar	300670	31 568	33 849	51 742	126 009	242 168	348 752
Ostomi kullanımlara mahsus olduğı tanımlanabilen aletler	300691	1 484	1 511	2 073	:	:	6 631
Eczacılık ürünleri döküntüleri	300692	:	:	:	:	:	:
Model yapmaya mahsus patlar, diğış mumu vb. müstahzarlar	340700	76 261	106 277	137 480	168 796	165 612	285 969
X ışınları için filmler-boş	370110	32 214	31 693	30 325	21 534	29 361	20 959
X ışınları için filmler (rulo halinde; boş)	370210	289	:	:	:	:	:
Cerrahide kullanılan eldiven (sertleştirilmemiş vulkanize kauçuk)	401511	251 654	397 916	476 057	462 311	718 753	674 321
Sertleştirilmiş kauçuk vb. Eşya	401700	25 479	7 279	24 312	8 824	16 463	15 224
Numaralı gözlük camları	701510	6 869	613	3 890	695	:	:
Güneş gözlüğü camları	701590	6 580	2 267	8 069	26 572	45 735	28 962
Tıbbi, cerrahi/laboratuvar sterilizatörleri	841920	519 464	581 668	370 414	380 073	619 959	517 009
Sakat ve hasta taşıtları; kendinden hareketli olmayan	871310	589 182	885 135	857 337	901 433	1 165 537	644 337
Plastikten gözlük çerçeveleri	900311	127 911	146 088	125 862	265 333	374 300	427 221
Diğış maddelerden gözlük çerçeveleri	900319	272 304	333 110	390 792	385 000	301 096	410 649
Gözlük çerçeveleri ve güneş gözlüğü aksam, parçaları	900390	16 728	12 109	6 195	7 031	14 040	9 228
Güneş gözlükleri	900410	384 187	551 444	418 867	668 511	1 192 231	1 071 765
Diğış gözlükler	900490	400 419	631 057	609 510	673 623	797 229	848 149
Tıpta, cerrahide, dişçilikte, ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar (sintigrafi cihazları, diğış elektromedikal cihazlar ve göz testine mahsus cihazlar dahil)	9018	19 622 381	21 716 628	21 097 952	22 008 163	25 832 989	27 282 858
Mekanoterapi cihazları; masaj cihazları; psikoteknik cihazları; oznoterapi, aeroterapi, suni teneffüs veya diğış terapik teneffüs cihazları	9019	1 399 063	1 840 206	1 751 643	1 933 877	1 755 457	2 021 241
Diğış teneffüs cihazları ve gaz maskeleri (mekanik parçaları ve değıştirilebilen filtreleri olmayan koruyucu maskeler hariç)	9020	144 038	229 472	262 373	493 282	269 924	197 584
Ortopedik cihazlar (koltuk değnekleri, cerrahi kuşaklar ve fitik bağları dahil); cebirler, gutyerler ve kırıklara mahsus diğış cihazlar; protez organlar; sağlırların işitmesini kolaylaştırmaya mahsus cihazlar ve vücut kusur veya noksanlığını gidermek amacıyla üstte veya elde taşınan veya vücudun içine yerleştirilen cihazlar	9021	4 603 367	4 451 577	6 222 588	7 037 310	9 362 771	9 971 596
İşinli, alfa, beta veya gama işinli cihazlar (tıbbi, cerrahi, dişçilik, veya veterinerlik amaçlı kullanımlar için olsun olmasın) (radyografi, veya radyoterapi cihazları dahil), X -ışinli tüpler ve diğış X -ışinli, jeneratörler, yüksek gerilim jeneratörleri, kontrol panoları ve masaları, ekranlar, muayene veya tedavi masaları, koltuklar ve benzerleri:	9022	1 185 552	839 112	1 490 355	1 052 365	2 379 820	1 418 555
Tıpta, cerrahide, diğış hekimliğinde ve veterinerlikte kullanılan, mobilyalar (ameliyat masaları, muayene masaları, kliniklerde, kullanılmaya mahsus mekanik tertibatlı karyolalar, diğış koltukları), döndürme, yükseltme ve yatırma tertibatlı berber koltukları ve, benzeri koltuklar; bu eşyaların aksam ve parçaları:	9402	968 426	1 286 005	1 279 298	1 277 339	1 118 176	1 186 985
Toplam		39 219 294	42 418 637	43 147 174	45 586 157	53 934 112	54 825 510

Kaynak: Eurostat

Tablo 7

AB'den ithalat (Euro):

Ürün	GTIP	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Alçılar	252020	670 744	742 155	751 655	714 101	626 981	672 416
Yapışkan sargılar ve yapışkan tabakası olan diğer maddeler	300510	1 782 735	2 210 211	2 080 423	2 504 245	2 610 678	2 735 406
Tıpta, cerrahide, dişçilikte/veterinerlikte kullanılan diğer pamuk, sargılar vs.	300590	3 068 062	3 356 318	6 069 888	5 370 202	6 120 376	6 564 715
Steril katgütler, benzeri steril dikiş malzemesi, hemostatlar	300610	2 842 765	2 575 606	2 370 119	2 431 390	2 347 929	2 284 250
Kan gruplarının/kan faktörlerinin tayinine mahsus reaktifler	300620	232 789	616 117	439 336	1 672 321	1 857 971	2 272 026
Radyografi muayeneleri için x ışınlarını geçirmeyen müstahzarlar	300630	3 906 692	3 158 477	3 487 843	4 734 068	4 594 427	3 669 516
Dişçi çimentoları, diğer diş dolgu maddeleri vs.	300640	2 578 629	2 428 326	2 795 271	3 259 712	3 824 050	4 009 855
İlk yardım çantaları ve kutuları	300650	38 238	44 964	54 345	101 665	75 986	142 070
Tip/veterinerlikte bedeninin bölümünü yağlayıcı/tıbbi aletleri bileştirmede kullanılanlar	300670	301 116	1 430 278	9 544 226	749 453	236 550	178 356
Ostomi kullanımlara mahsus olduğu tanımlanabilen aletler	300691	283 270	1 328 846	2 079 644	2 381 479	3 845 670	4 950 266
Eczacılık ürünleri döküntüleri	300692	:	3 258	:	:	59 373	:
Model yapmaya mahsus patlar, dişçi mumu vb. müstahzarlar	340700	423 958	479 273	517 305	761 637	859 617	1 317 073
X ışınları için filmler-boş	370110	766 062	768 972	613 793	357 048	424 500	207 465
X ışınları için filmler (rulo halinde; boş)	370210	63 854	60 773	45 897	25 550	19 819	26 762
Cerrahide kullanılan eldiven (sertleştirilmemiş vulkanize kauçuk)	401511	806 748	918 492	888 263	994 154	1 180 004	1 188 179
Sertleştirilmiş kauçuk vb. Eşya	401700	78 844	52 074	107 558	29 162	86 381	152 418
Numaralı gözlük camları	701510	489 808	733 715	953 457	418 427	4 864	586
Güneş gözlüğü camları	701590	50 835	49 053	31 267	26 688	27 162	30 091
Tıbbi, cerrahi/laboratuvar sterilizatörleri	841920	1 152 205	1 049 323	1 652 761	542 659	975 192	672 796
Sakat ve hasta taşıtları; kendinden hareketli olmayan	871310	150 010	129 105	126 459	158 196	210 983	177 660
Plastikten gözlük çerçeveleri	900311	919 053	1 358 226	1 805 664	2 129 386	2 244 345	2 166 842
Diğer maddelerden gözlük çerçeveleri	900319	1 471 501	1 331 517	1 040 890	1 095 592	1 239 980	1 425 707
Gözlük çerçeveleri vegüneş gözlüğü aksam, parçaları	900390	259 063	150 196	232 972	154 801	113 647	92 849
Güneş gözlükleri	900410	4 895 430	6 491 393	6 536 397	8 461 776	8 532 701	7 882 775
Diğer gözlükler	900490	1 376 763	1 551 467	4 163 593	5 775 091	1 539 661	1 845 394
Tıpta, cerrahide, dişçilikte, ve veterinerlikte kullanılan alet ve cihazlar (sintigrafi cihazları, diğer elektromedikal cihazlar ve göz testine mahsus cihazlar dahil)	9018	51 909 501	56 368 513	60 102 154	62 148 320	73 670 791	72 258 646
Mekanoterapi cihazları; masaj cihazları; psikoteknik cihazları; oznoterapi, aeroterapi, suni teneffüs veya diğer terapik teneffüs cihazları	9019	3 130 416	4 167 653	5 314 362	6 896 642	6 293 737	7 144 648
Diğer teneffüs cihazları ve gaz maskeleri (mekanik parçaları ve değiştirilebilen filtreleri olmayan koruyucu maskeler hariç)	9020	1 305 771	819 890	722 295	940 092	816 585	1 212 929
Ortopedik cihazlar (koltuk değnekleri, cerrahi kuşaklar ve fıtık bağları dahil); cebirler, gutyerler ve kırıklara mahsus diğer cihazlar; protez organlar; sağrıların işitmesini kolaylaştırmaya mahsus cihazlar ve vücut kusur veya noksanlığını gidermek amacıyla üstte veya elde taşınan veya vücudun içine yerleştirilen cihazlar	9021	24 319 327	23 987 218	27 008 279	27 405 127	31 118 632	32 082 070
Işınli, alfa, beta veya gama ışınli cihazlar (tıbbi, cerrahi, dişçilik, veya veterinerlik amaçlı kullanımlar için olsun olmasın) (radyografi, veya radyoterapi cihazları dahil), X -ışınli tüpler ve diğer X -ışınli, jeneratörler, yüksek gerilim jeneratörleri, kontrol panoları ve masaları, ekranlar, muayene veya tedavi masaları, koltuklar ve benzerleri:	9022	28 225 836	19 737 133	39 178 011	16 522 882	17 427 162	14 548 605
Tıpta, cerrahide, diş hekimliğinde ve veterinerlikte kullanılan, mobilyalar (ameliyat masaları, muayene masaları, kliniklerde, kullanılmaya mahsus mekanik tertibatlı karyolalar, dişçi koltukları), döndürme, yükseltme ve yatırma tertibatlı berber koltukları ve, benzeri koltuklar; bu eşyaların aksam ve parçaları:	9402	2 525 464	2 552 320	3 150 315	2 488 280	3 274 195	2 558 676
Toplam		140 025 489	140 650 862	183 864 442	161 250 146	176 259 949	174 471 047

Kaynak: Eurostat

BULGARİSTAN'DA SAĞLIK/ TIP EĞİTİMİ

Bulgaristan'da tıp dalında eğitim veren toplam 5 üniversite ve 1 kolej bulunmaktadır. Bunların hepsi devlet üniversitesidir. Bulgaristan eğitim sistemine göre tıp üniversiteleri ayrıdır ve bunlarda sadece tıp üzerine eğitim verilmektedir. Bahsi geçen üniversiteler Sofya Tıp Üniversitesi (Sofya), Varna Tıp Üniversitesi (Varna), Eski Zağra Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi (Stara Zagora), Filibe Tıp Üniversitesi (Plovdiv), Plevne Tıp Üniversitesi (Pleven) ve Prof. Dr. Asen Zlatarov Üniversitesi'ne bağlı Tıp Kolejidir. Üniversitelerde tıp, diş hekimliği ve eczacılık fakülteleri bulunmakta ve bu bölümlerde ders verilmektedir. Söz konusu fakülteler dışında yine üniversite çatısı altında yer alan kolejlerde ise, hemşire, tıbbi laborant, fizik tedavi ve rehabilitasyon uzmanlığı, eczacı kalfası, diş teknisyeni, masör, radyoloji teknisyeni ve sosyal çalışmacı bölümlerinde ders verilmektedir.

SOFYA TIP ÜNİVERSİTESİ

Sofya Tıp Üniversitesi 1917 yılında kurulmuştur. Bulgaristan'ın en büyük tıp üniversitelerden birisidir. Sofya Tıp Üniversitesi'nin 4 fakültesi, 3 koleji ve 15 hastanesi bulunmaktadır. Sofya Tıp Üniversitesi bölümlerinde eğitim dili Bulgarca ve İngilizce'dir. Sofya Tıp Üniversitesi öğrencileri Aleksandrovska, St. Ekaterina, Tsaritsa Yoanna, Mayçin Dom üniversite hastanelerinde eğitim almaktadır. Üniversite, dünya standartları seviyesinde eğitim veren ulusal eğitim, araştırma ve sağlık kurumu konumundadır. Sofya Tıp Üniversitesi'nin partneri olan üniversiteler arasında Türkiye'den Hacettepe Üniversitesi ve Ege Üniversitesi bulunmaktadır.

VARNA TIP ÜNİVERSİTESİ

1960 yılında Varna Üniversitesi Tıp Fakültesi olarak kurulmuştur. 1972 yılında Varna Tıp Akademisi olmuştur. 1995 yılında Varna Tıp Üniversitesi adını almıştır. 2006 yılından bu yana diplomaları Avrupa Birliği'nde geçerlidir. Diş Hekimliği Fakültesi'nin ilk öğrencileri, 2006-2007 öğretim yılında eğitimlerine başlamıştır. Varna Tıp Üniversitesi'nin dört fakültesi ve bir koleji vardır - Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Halk Sağlığı Fakültesi, Eczacılık Fakültesi ve Medical College. Eğitim dilleri Bulgarca ve İngilizce'dir. Varna Tıp Üniversitesi'nin anlaşmaları olduğu üniversiteler arasında Türkiye'den Ankara Gazi Üniversitesi, Edirne Trakya Üniversitesi ve Bursa Uludağ Üniversitesi bulunmaktadır.

FİLİBE (PLOVDİV) TIP ÜNİVERSİTESİ

Plovdiv Üniversitesi Tıp Fakültesi olarak 1945 yılında kurulmuştur. 1972 yılında Plovdiv Tıp Akademisi adını almıştır. 1974 Diş Hekimliği Fakültesi kurulmuştur. 1997 tarihinde Plovdiv Tıp Üniversitesi olmuştur. Plovdiv Tıp Üniversitesi'nin 4 fakültesi ve 1 koleji bulunmaktadır - Tıp Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Eczacılık Fakültesi, Halk Sağlığı Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Fakültesi ve Tıp Koleji. Eğitim dilleri Bulgarca ve İngilizce'dir. Avrupa Tıp Okulları Birliği üyesi olan Plovdiv Tıp Üniversitesi her türlü uluslararası bilim araştırmaları, eğitim proje ve programları, öğretim görevlisi ve öğrenci değişimi projelerine katılma imkânına sahiptir.

PLEVNE (PLEVEN) TIP ÜNİVERSİTESİ

Pleven Tıp Üniversitesi Bulgaristan'da beş tıp üniversitelerinden birisidir. Pleven Tıp Üniversitesi 1974 yılında kurulmuştur. Pleven Tıp Üniversitesi öğrencilerine 1000'den fazla yataklı hastanesinde eğitim vermektedir. Pleven Tıp Üniversitesi'nin 3 fakültesi ve 1 koleji bulunmaktadır - Tıp Fakültesi, Halk Sağlığı Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Medical College. Eğitim dilleri Bulgarca ve İngilizce'dir.

ESKİ ZAĞRA (STARA ZAGORA) TRAKYA ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ

Stara Zagora Trakya Üniversitesi bağımsız olarak Stara Zagora'da faaliyet göstermektedir. 17 Temmuz 1995'te faaliyete başlamıştır. Tıp Fakültesi'nde Tıp, Sağlık Hizmetleri ve Sosyal Faaliyetler bölümlerinde eğitim verilmektedir. Üniversite, Tıp Fakültesinin yanı sıra bünyesinde Haskovo Tıp Koleji, Sliven Tıp

Koleji ve Stara Zagora Tıp Koleji'ni barındırmaktadır. Eski Zağra Trakya Üniversitesi'nin anlaşmalı olduğu üniversiteler arasında Türkiye'den Edirne - Trakya Üniversitesi, Bursa - Uludağ Üniversitesi ve Ankara - Ankara Üniversitesi bulunmaktadır. Bunların dışında, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Eski Zağra (Stara Zagora) ve İstanbul Üniversitesi arasında 07.10.2013 tarihinde karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri staj için Türkiye'ye, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin ise pratik için Bulgraistan'a gelmeleri öngörülmektedir.

BULGARİSTAN'DA TÜRK SAĞLIK YATIRIMLARI

Bulgaristan'daki Türk sağlık yatırımları şöyledir:

Acıbadem City Clinic

2016 yılında sağlık hizmeti sektöründe tek yabancı yatırım olan Tokuda Hastanesi, Acıbadem tarafından satın alınarak bir başka özel hastane olan City Clinic ile Acıbadem City Clinic adı altında birleşmiştir. Bu satın alma ile birlikte Acıbadem City Clinic grubu sektörün yeni devi haline gelmiş, zira yukarıda yer alan büyük hastaneler tablosundan da görüleceği üzere yeni grubun gelirleri ülkenin en büyük hastanesi olan Filibe (Plovdiv) Sveti Georgi Devlet Hastanesi'nin gelirlerini aşmıştır. Acıbadem City Clinic grubuna 4 hastane ile 4 tıp merkezi dahildir ve grubun birimlerinde toplam 750 yatak mevcuttur. Grubun 700'ü doktor olmak üzere toplam 2500 medikal personeli bulunmaktadır. Acıbadem City Clinic, kompleks teşhis ve tedavi, hastalıktan koruyucu önlemler ve acil durumlar için modern ve yenilikçi ekipmana sahiptir.

First Dialysis Services Bulgaria

Filibe, Montana ve Pazardık şehirlerinde diyaliz merkezleri işletmektedir.

Eczacıbaşı-Monrol

Monrol Bulgaria firmasının kurulması sonrasında Nisan 2012'de Bulgaristan Radyofarmasötik Üretim Tesisi projesi başlamıştır. Bu tesiste kanser teşhisinde kullanılan Pozitron Emisyon Tomografisi (PET) cihazlarının çalışabilmesi için gerekli olan MON-FDG görüntüleme ürünü üretilerek Bulgaristan'da bu alandaki ilk tesis olmuştur.

Nobel-Pharma Bulgaria

İlaç sektöründe Ulkar Holding bünyesindeki Düzce merkezli Nobelfarma İlaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin Bulgaristan uzantısı Nobel-Pharma Bulgaria, ülke ilaç piyasasında ilaç satışlarıyla önemli bir pay edinmiştir.

Medikal Karacı

Sağlık turizmi alanında iştiğal etmektedir.

BULGARİSTAN İLAÇ SEKTÖRÜ

İLAÇ REJİMİNE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Bulgaristan'da ilaç politikası, Tıpta İlaçlar ve Eczaneler Kanunu ve bu kanuna ilişkin kabul edilen diğer düzenlemeler ile birlikte, Bulgaristan Sağlık Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren İlaçlar Ajansı tarafından yürütülmektedir.

İlaçlar Ajansı imalat, kullanım izni, perakende ve toptan ilaç ticareti, ithalat/ihracat, kalite kontrol denetimi, klinik denemeler, ilaç tanıtımı konularında düzenlemeler yapan ve düzenlemeleri icra eden yetkili kamu kuruluşu olup, ilaç rejimi ile ilgili mevzuat ve düzenlemelere aşağıdaki linkten ulaşılabilir:

http://en.bda.bg/index.php?option=com_content&view=category&id=4&Itemid=6

Fiyatlandırma, vergi, ithalat, ihracat, gümrük rejimleri vs. gibi konularda yapılan idari denetimler yerli ve yabancı üreticiler için aynıdır.

Bulgaristan'da ilaç üretimi ve ticareti için İlaçlar Ajansı'ndan izin alınması gerekmektedir. Bulgaristan'a ilaç ithalatı, Tıpta İlaçlar ve Eczaneler Kanunu çerçevesinde izin almış ilaç üreticisi veya toptan satıcısı tarafından yapılabilmektedir. İhracat ile ilgili bir kısıtlama bulunmamakla birlikte, toptan ilaç satıcısı veya üretici olmak gerekmektedir.

Tıpta İlaçlar ve Eczaneler Kanuna göre, ilaç ithalatı, dış ticaret mevzuatına uygun olarak ve İlaçlar Ajansı'nın yazılı onayı ile gerçekleştirilmektedir. İlaç ithalat beyannamesi İlaçlar Ajansı tarafından, Bulgaristan mevzuatınca ilaç üretim ve ticaret hakkı kazanmış üretici veya satıcı firmalara verilmektedir. Sadece ülke için kullanılmasına izin verilen ürünlerin ithalatı yapılabilmektedir.

İlaç sektörüne yatırım yapacak şirketlerin göz önünde bulundurmaları gereken hususlar bu tür yatırımın önemli miktarda yatırım kaynağı gerektirdiğidir, zira yatırım yapan şirketlerin, gerekli araştırma ve üretim kapasitesinin yanı sıra ürettiği ilaçların dağıtımı için de distribütör ağı geliştirmesi gerekecektir. Aynı zamanda yeni bir ilaç ürününün geliştirilmesi her zaman özel kaynak/malzeme ve entelektüel sermaye gerektirmektedir. Diğer yandan, Bulgaristan üreticilere iyi ihracat potansiyeli sunmaktadır, çünkü AB kalite ve güvenlik şartlarına uyulmakla birlikte üretim maliyetleri diğer AB ülkelerine göre daha düşüktür.

Fiyatlandırma konusunda, Sağlık Bakanlığı, Fiyatlandırma Komisyonu teklifi üzerine serbest satışa sunulacak ilaçların (reçetesiz satılan ilaçlar) fiyatlarını kayıt altına almaktadır. Reçete ile alınan ilaçların perakende satışlarında, yine Fiyatlandırma Komisyonu teklifi üzerine Sağlık Bakanı tarafından tavan fiyatlar belirlenmektedir. İlaçlara KDV getirilmesi yerel üretimi olan ilaçların fiyatlarında artışa sebep olmuştur. Uzmanların görüşlerine göre bu durum Bulgar ilaçlarının % 12-20 arasında pahalılaşmasına yol açmıştır.

Kullanımına izin verilmiş ilaç ürünlerine KDV uygulanması tedavi ve sağlık kurumlarının gelirlerinde artışa ve tedavi masraflarının yükselmesine sebep olmuştur. Tedavi kurumlarında ve genel ilaç tedarikinde finansal ağırlık devlet bütçesi tarafından karşılanırken, serbest satışta olan ilaçlarda mali ağırlık tamamen tüketici cebinden karşılanmaktadır. Bu tablo neticesinde ülkedeki tüketim daralmaktadır.

İLAÇ PIYASASI

2018 yılında Sağlık Fonu, Sağlık Bakanlığı, hastaneler ve bizzat hastalar reçeteli ilaç için 2,5 milyar leva harcama yapmıştır. 2018 yılında orijinal ilaç şirketleri piyasanın % 55'ini elinde tutmaktadır. Jenerik ilaç piyasasının oranı % 32, reçetesiz ürünlerin payı ise % 13'tür. 2018 yılında Bulgaristan'da eczane pazarının payı % 74, hastane pazarının payı % 26 olarak gerçekleşmiştir.

İLAÇ ÜRETİCİLERİ

Ülkede 33 lisanslı ilaç üreticisi bulunmaktadır. (<https://www.bda.bg/en/registers/register-of-vendors-and-producers>). Sektördeki en büyük yatırım olan Actavis grubunun yatırımı yabancıdır. Actavis, dünya ilaç üretimi liderlerinden Teva Pharmaceutical Industries Ltd. (NYSE: TEVA) şirketine aittir ve Bulgaristan'da Dupnitsa ve Troyan'da üretim birimleri bulunmaktadır. Bulgaristan ilaç piyasasında ürünleri en çok satılan üçüncü üreticidir (Novartis ve Roche'tan sonra).

Tablo 8

2017 Yılında Bulgaristan'da Gelir Bakımından En Büyük 20 İlaç Üreticisi

Sıra No:	Hastane	Şehir	Web	Çalışan Sayısı	2017 Ciro
1	BALKANPHARMA DUPNITSA	Dupnitsa	http://www.actavis.bg	1081	148 226 141 €
2	SOPHARMA	Sofia	http://www.sopharma.bg	2280	112 355 120 €
3	BALKANPHARMA TROYAN	Troyan	http://www.actavis.bg/	265	23 406 954 €
4	BALKANPHARMA-RAZGRAD	Razgrad	http://www.antibiotic.bg	578	23 322 558 €
5	STS MEDICAL GROUP	Sandanski	http://www.stsmedicalgroup.com	570	18 734 463 €
6	TCHAIKAPHARMA HIGH QUALITY MEDICINES	Sofia	http://www.tchaikapharma.com	134	17 101 777 €
7	BUL BIO - NCIPD	Sofia	http://www.bulbio.com/	420	14 653 770 €
8	MCPHARMA	Sofia		60	7 362 945 €
9	GE PHARMACEUTICALS	Botevgrad	http://www.ge-ph.com	200	7 196 710 €
10	ADIPHARM	Sofia	http://www.adipharm.com	95	5 679 621 €
11	CHEMAX PHARMA	Sofia	http://www.chemaxpharma.com	120	5 586 529 €
12	VETPROM	Radomir	http://www.vetprom.bg/	209	5 036 163 €
13	KUPRO-94	Gorna Oryahovitsa	http://site.kupro.bg/	84	2 798 891 €
14	ARAGORN LTD	Plovdiv	http://www.aragorn-bg.com	12	2 354 915 €
15	MONROL BULGARIA	Sofia	http://www.monrol.com	10	1 515 555 €
16	VETA PHARMA	Veliko Tarnovo	http://veta-pharma.com/	51	1 371 313 €
17	PRIMAVET - SOFIA	Sofia	http://www.primavet.com	36	1 021 964 €
18	PHARMA	Dupnitsa	http://www.pharmadupnitsa-bg.com	62	970 303 €
19	HYGITEST	Sofia	http://www.hygitest.com	32	692 050 €
20	FARMA VET	Shumen	http://www.farmavet.bg	34	679 775 €

Kaynak: ICAP

İlaç sektöründe Düzce merkezli Nobelfarma İlaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin Bulgaristan uzantısı Nobel-Pharma Bulgaria, Anzibel, Re Comfort, Omeprazid, Tylol Hot, Co-İrbesan, Fungofin, Kandizol, Ambrex, Bio Balance, Desybel vs. markalı ilaçları ile Bulgaristan ilaç piyasasında yer edinmiştir.

TEDAVİLERDE TEMİN EDİLMEKTE ZORLUK YAŞANAN İLAÇLAR

Reeksport amaçlı ilgiye maruz kalan ilaçlar sıklıkla piyasada bulunmamakta veya gayet yetersiz miktarlarda satılmaktadır. Bunlar genellikle ülkelere göre fiyatlarında büyük farklılıklar olan pahalı ilaçlardır. Hastalara ilaç açığı nedeniyle gerekli tedavi uygulanmamaktadır.

Devlet tarafından kısmen bedeli karşılanan ilaçlarda hastaya düşen payın büyük olması ve AB ülkeleri arasında ilaçlarda en yüksek KDV oranının uygulanması devletin ilaç temini noktasındaki etkinliğini azaltmaktadır. Referanslı fiyatlandırma modeli fiyatları düşürmekte ve birçok üreticiyi Bulgaristan piyasasından çekilmeye zorlamaktadır.

Bu nedenlerle Bulgaristan piyasasında pahalı kanser, epilepsi, diyabet, romatoid artrit gibi hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlarının temininde kronik olarak sıkıntılar yaşanmaktadır.

İLAÇ SEKTÖRÜNDE POLİTİKALAR

İlaç sektörüne özel bir strateji bulunmamakla birlikte “2020 Ulusal Sağlık Stratejisi”nde sağlık sektöründeki diğer konularla birlikte ilaçlar da ele alınmaktadır. Bahse konu belgede ilaç sektöründe durum tespiti yapılmakta, sektördeki hassas noktalar ve eksiklikler belirlenmekte ve alınması gereken önlemler sıralanmaktadır.

“2020 Ulusal Sağlık Stratejisi”nde atıfta bulunulan Dünya Bankası’nın bir raporuna göre Bulgaristan’da halen entegre bir ulusal ilaç politikası bulunmamaktadır. Mevzuat AB’deki standartlarla büyük ölçüde uyumlu olmasına rağmen mevcut ilaç kaydı, fiyatlandırma ve destek mekanizmaları Ulusal Sağlık Sigorta Fonu için doğru kalite-fiyat oranını sağlamamaktadır. Netice itibariyle sağlık sektöründeki verimsizliği beraberinde getirmektedir. İlaç giderleri toplam sağlık harcamalarının % 25’i kadar olan AB’den farklı olarak Bulgaristan’da ilaçlara harcanan para toplam sağlık harcamalarını % 37’si kadardır. Ayrıca bütün özel harcamaların dörtte üçü ilaç alımı için yapılmaktadır. Bu noktada Dünya Bankası, ilaç harcamalarında artışın sağlık sisteminde görünür bir gelişme olmadan ve halkın eşit erişimi pahasına gerçekleştiğini değerlendirmektedir. Raporda, sağlık sisteminin yapısal verimsizliği ile demografik, epidemiyolojik ve ekonomik trendler ışığında doğru ilaç politikası eksikliğinin ve artan ilaç harcamalarının sistemin finansal gücüne meydan okuduğu ifade edilmektedir.

Bulgaristan ilaç sektöründeki kilit sorunlar:

- Rasyonel ilaç kullanımı ile jenerik ilaç politikasını destekleyici mekanizmaların olmaması;
- Pratikte kullanılacak ilaç tedavi kılavuzlarının bulunmaması;
- İlaç ürünlerinde etkili indirim müzakere mekanizmalarının bulunmaması.

“2020 Ulusal Sağlık Stratejisi” çerçevesinde ilaç sektörüne ilişkin alınması gereken önlemler:

- Kaynakların etkin kullanımı amacıyla kanser tedavisinde kullanılan ilaçların, evde yapılan tedavilerde kullanılan ilaçların ve Ulusal Sağlık Sigorta Fonu’nun ulusal programların

uygulanması çerçevesinde Sağlık Bakanlığı bütçesinden ödediği ilaçların fiyatlarına zorunlu merkezi indirim imkanlarının uygulamaya konulması;

- Pozitif ilaç listesine ilaçların dahil edilmesi esnasında indirim uygulanmasına dair bir mekanizmanın oluşturulması;
- Uzman eğitimi, reçete yazma, ilaç tedariki ve ilaç alımında para iadeleri konularına baz teşkil edecek ilaç tedavi kılavuzlarının geliştirilmesi ve kullanıma alınması;
- İlaç komisyonlarına metodolojik destek;
- Temel ilaç, rasyonel kullanım ve jenerik ilaç politikası konseptlerinin popülarlaştırılması;
- Medikal uzmanların ilaçların rasyonel ve güvenli kullanımına yönelik mezuniyet sonrası eğitiminin devam ettirilmesi;
- Somut ilaç bilgisi temini;
- Rasyonel ilaç kullanımının desteklenmesi için finansal, yasal ve idari teşviklerin uygulanması;
- İstenmeyen ilaç etkileri hakkında bildirim faydalarının popülarlaştırılması ve sürece medikal uzmanlarının aktif olarak dahil edilmesi;
- Rasyonel ilaç kullanımı ile eczanelerde ilaç hizmetlerinin teşvikine yönelik program geliştirmek ve kabul etmek;
- İlaç kullanımının rasyonel olup olmadığını takip etmek için çeşitli göstergeleri kullanıma koymak;
- Şeffaf fiyat politikası uygulamak;
- Kamusal kaynaklarla yapılmış ilaç harcamalarının muhasebeleştirilmesi ve denetimi esnasında şeffaf olmak;
- Kamusal kaynaklarla ilaç terapisi ve diğer sağlık teknolojileri için harcama kararları alındığında sağlık sonuçlarının aşamalı olarak değerlendirmeye alınması.

TÜRKİYE İLE SAĞLIK İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI, PROTOKOL VEYA MUTABAKAT ZAPTI

- 7 Haziran 1994 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında 1994-1996 Dönemi İçin Sağlık Alanında İşbirliği Protokolü
- 7 Eylül 2015 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Aşı Hibe Anlaşması

SEKTÖREL KURUM VE KURULUŞLAR

- Bulgaristan Sağlık Bakanlığı: <https://www.mh.government.bg/en/>
- İlaçlar İcra Ajansı: <https://www.bda.bg/en/>
- Sağlık Sigortası Fonu: <http://www.en.nhif.bg/>
- Çocuk Tedavi Fonu Merkezi: <http://cfd-bg.com/>
- Bulgaristan Tıp Uzmanları Birliği: <http://www.medunion-bg.org/defaulteng.aspx>
- Bulgaristan Hekimler Birliği: <http://www.blsbg.com/en>
- Bulgaristan Dış Hekimleri Birliği: <http://www.bzs.bg/en/>
- Bulgaristan Kızıl Haç: <http://en.redcross.bg/>
- Ulusal Özel Hastaneler Birliği: <http://www.privatehospitals.eu/>

KAYNAKÇA:

- Bulgaristan Sağlık Bakanlığı Vatandaşların Sağlık Durumuna İlişkin 2018 Yılı Raporu;
- Avrupa Komisyonu 2017 Bulgaristan Sağlık Profili
- Ulusal İstatistik Enstitüsü 2018 Hastane ve Sağlık Personeli Bülteni
- Dünya Sağlık Örgütü verileri
- Eurostat verileri
- 2018 Bulgaristan İlaç Sektörü Kitapçığı, Capital Gazetesi
- The Economist Intelligence Unit 2016 4. Çeyreği Sağlık Raporu;
- ICAP Firma Veri Tabanı